

GDK: 907.11 : (497.12 Triglavski narodni park)

Pomen zavarovanih območij (parkov) za varstvo narave ter vloga Triglavskega narodnega parka v luči zakona o ohranjanju narave in mednarodnih standardov za varstvo narave

Martin ŠOLAR*

Izvleček:

Šolar, M.: Pomen zavarovanih območij (parkov) za varstvo narave ter vloga Triglavskega narodnega parka v luči zakona o ohranjanju narave in mednarodnih standardov za varstvo narave. Gozdarski vestnik, št. 5-6/2000. V slovenščini, cit. lit. 5.

Varstvo narave ima svoje zgodovinske in tradicionalne razloge ter oblike. Zavarovana območja (parki) so eden od načinov ali sistemov varovanja in ohranjanja narave. Parki niso namenjeni sami sebi, njihova vloga in cilji so jasno določeni. Pravni okvirji sistema varstva narave v Sloveniji in dogovorjene vsebinske usmeritve ob sodelovanju vseh upravljavcev v prostoru zagotavljajo uresničevanje ciljev varstva narave.

Ključne besede: varstvo narave, zavarovano območje, narodni park, Zakon o ohranjanju narave, IUCN, Triglavski narodni park.

I NARAVA KOT OSNOVNI ELEMENT IZBIRE ZA RAZGLASITEV IN USTANOVITEV ZAVAROVANEGA OBMOČJA

V razmerju človeka do narave ločimo v grobem vsaj tri razvojne dobe. V davni preteklosti so bili ljudje še neobčutljivi na lepote narave. Narava, posebej divjina, je odbijala in nadvladovala človeka. Človek si je mnoge naravne pojave razlagal kot mistična dejanja. V novem veku, predvsem v humanizmu, se je v človeku vzbudilo še neopredeljeno hrepenenje po spoznavanju narave. Tretje obdobje pa se je začelo na prelomu 18. in 19. stoletja, ko je bilo v času razsvetljen-

stva, romantike in prebujanja narodov vse več pozornosti namenjene naravi in pokrajini. S spoznavanjem narave pa so se ljudje začeli zavedati tudi njene ogozženosti. Preučevanje nedotaknjene narave je predstavljalo izjemen pomen za raziskovalno delo in nova naravoslovna spoznanja. V 2. polovici 19. stoletja, ko so v Evropi popisovali naravo in pripravljali velike evidence naravnih vrednot, se je ob pobudah za zavarovanje posameznih vrst (predvsem rastlinskih), v Združenih državah Amerike začelo ustanavljanje narodnih parkov. Tako je bil leta 1872 ustanovljen prvi narodni park na svetu - Yellowstone. Narodni parki

* M. Š., univ. dipl. inž. gozd., Javni zavod Triglavski narodni park, SLO

Triglav - gora in simbol tudi za razvoj varstva narave v Sloveniji

sicer niso najstarejša oblika zavarovane narave; pred njimi so bili predvsem iz znanstvenoraziskovalnih pobud ustanovljeni naravni rezervati. Narodni parki v Severni Ameriki so bili zgled in vzpodbuda za podobna prizadevanja tudi drugod po svetu. Še najbolj jih je potrebovala Evropa in jih v začetku 20. stoletja tudi začela ustanavljati.

2 POMEN ZAVAROVANIH OBMOČIJ - NARODNIH PARKOV ZA VARSTVO NARAVE

Ideja o varstvu narave in o nujnosti ohranitve njenih ogroženih delov je starejša od samega nastanka na-

rodnih parkov, vendar je vse do dejanskih prvih ustanovitev narodnih parkov ostajala v krogu razsvetljencev in daljnovidnih posameznikov. Idejo varstva narave so prav narodni parki na najbolj neposreden in primeren način približali široki javnosti. Zato so narodni parki še danes simbol naravovarstvenih prizadevanj. V narodnih parkih je posebljena želja ljudi po izgubljenem raju, v parke se ljudje zatekajo, da vsaj za kratek čas spet najdejo stik z naravo, ki jo sicer vsakdanje življenje vse bolj odtuja.

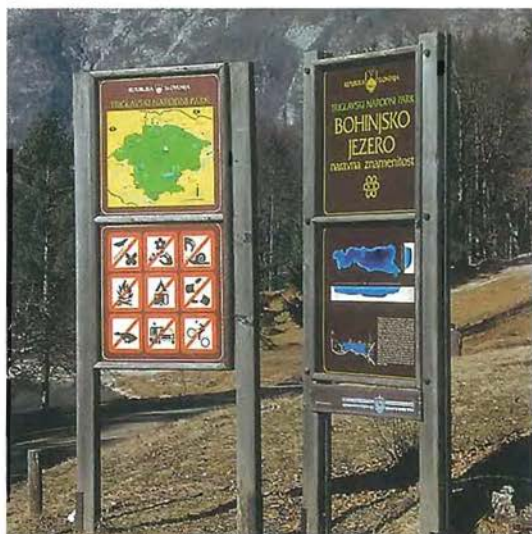
Današnji politični, upravljavski ali znanstvenoraziskovalni pristopi k izbiri in ustanovitvi neke pokrajine za zavarovano območje narave so seveda različni,

Gozd v Mali Pišnici

Mali Peričnik

Info table so med drugim namenjene tudi vzgoji in izobraževanju

Vrtnik - preplet naravne in kulturne krajine (vse foto: Martin Šolar)

vendar metodološko dodelani in podprti z raziskavami ter z vsesplošnim naravoslovnim in družboslovnim poznavanjem območja. Skupni element je narava, ki je in mora biti osnovni element izbire za razglasitev in ustanovitev zavarovanega območja. Dejstvo je, da so bila v preteklosti mnoga območja razglašena za parke preprosto zato, ker je bila pokrajina lepa, narava pa je na pobudnike naredila izjemen vtis predvsem z estetskega vidika. Sam pojem narave, ki ga lahko definiramo s celoto živih in neživih pojavov, ki so nastali neodvisno od človeka, ostaja pri naravovarstveni dejavnosti povsod po svetu osnovni in najpomembnejši.

Pri ustanavljanju zavarovanih območij sta bila vedno prisotna dva osnovna motiva: izjemnost neke pokrajine ali njenega dela ter ogroženost zaradi človekovih posegov. Iz tega izhajajoč cilj vseh zavarovanih območij (parkov) na svetu je v prvi vrsti ohranjanje in varovanje narave, ponekod pa tudi ohranitev izjemnih kulturnih vrednot vsenarodnega in mednarodnega pomena. Če so deli parkov posejani, se mora v posameznih območjih zagotavljati ustrezne možnosti za razvoj in preživljanje tamkajšnjega prebivalstva (LUKAN KLAJŽER / ŠOLAR 1996).

Posebno vredni deli narave, ki jih lahko imenujemo naravne znamenitosti, naravna dediščina oziroma glede na nov Zakon o ohranjanju narave, naravne vrednote, imajo na nek način antropogeni izvor. Človek seveda ni vplival na njihov pojav, je pa seveda bil tisti, ki je del narave označil kot posebno vreden, kot dediščino oziroma določil tiste dele narave, ki so bili spoznani za naravne vrednote. Deli narave, spoznani za naravne vrednote, predstavljajo pravzaprav le zelo majhen delež vsega naravnega okolja. Praviloma se v pokrajini, kjer je naravnih vrednot največ, najprej pojavijo težnje po zavarovanem območju, po ustanovitvi parka. Naravovarstvena stroka je v glavnem že prešla s točkovnega varstva naravnih vrednot na celostno varovanje v obliki zavarovanih območij oziroma v obliki varstva habitatov. Prav v celostnem varovanju je največji pomen zavarovanih območij za varstvo narave. Točkovno varstvo ali ozko varstvo lokalitete naravne vrednote ni zagotovilo za učinkovito varovanje, predvsem je težko preprečevati posredne vplive okolja.

V Sloveniji so strokovne naravovarstvene službe pripravile inventar najpomembnejše naravne dediščine. Na osnovi določil novega Zakona o ohranjanju narave naravovarstveniki pripravljamo sezname naravnih vrednot. Ti se določajo na osnovi strokovnih meril vrednotenja, ki so izjemnost, tipičnost, kompleksna povezanost, ohranjenost, redkost ter ekostemska, znanstvenoraziskovalna ali prirevalna po-

membnost. Minister določi naravne vrednote in jih razvrsti na naravne vrednote državnega ali lokalnega pomena ter predpiše podrobnejše varstvene in razvojne usmeritve za varstvo naravnih vrednot. Glede na lokacije in gostitev naravnih vrednot se odloča o možnosti zavarovanja naravnih vrednot v okviru zavarovanih območij. Zakon o ohranjanju narave (Ur. list RS, 56/99) loči ožja in širša zavarovana območja. Ožja so naravni spomeniki ter strogi naravni rezervat, širša pa so parki - narodni, regijski in krajinski.

3 VLOGA TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA V LUČI ZAKONA O OHRANJANJU NARAVE IN MEDNARODNIH STANDARDOV ZA VARSTVO NARAVE

Narodni parki že sami po sebi pomenijo dovolj visoko raven zavarovanja s poudarjeno nacionalno vrednoto. Vrednota narodnega parka je v zavesti ljudi v splošnem zelo cenjena, drugače pa je med upravljavci in prebivalci oziroma lastniki zemljišč v narodnem parku. Pri upravljanju narodnih parkov gre pravzaprav le za dve možni poti. Pri prvi gre za pošteno naravovarstveno in parkovno usmeritev, ki trdno in odločno vztraja pri uveljavljanju upravljavskih ciljev, ki edini zagotavljajo varstvo, ohranitev in sonaravni razvoj v skladu s cilji zavarovanja in upravljanja. Druga pot pa je le navidezno varstvo, kjer se za tablo in napisom narodni park skrivajo vse mogoče aktivnosti, narodni park pa v takih primerih pomeni le kuliso za nekatere druge cilje, oziroma dovoljuje kompromise do take mere, da so pravi parkovni upravljavski cilji povsem v ozadju. Res je, da so cilji upravljanja v narodnih parkih lahko specifični glede na različne fizičnogeografske in biotske danosti, glede na lastništvo in interese, vendar mora obstajati nek skupen imenovalec. Upravljalvske kategorije IUCN (World Conservation Union) za zavarovana območja in njihove definicije so prav gotovo tisto merilo za upravljanje parkov, ki zagotavlja uresničevanje naravovarstvenih parkovnih ciljev, do neke mere pa tudi primerljivost med zavarovanimi območji.

Namen parkov je praviloma zapiisan v uvodnih členih ustanovitvenih aktov. V primeru Triglavskega narodnega parka (TNP), edinega narodnega parka v Sloveniji, je tako v I. členu Zakona o TNP zapisano: "Z namenom, da se ohranijo izjemne naravne in kulturne vrednote, zavaruje avtohtono rastlinstvo, živalstvo in naravne ekosisteme ter značilnosti neživega sveta, zagotovi z naravnimi danostmi usklajen nadaljnji razvoj kmetijstva in gozdarstva, ohrani in razvija kulturna krajina ter zagotovi razvoj in materialne pogoje za

življenje in delo prebivalcev v osrednjem delu Julijskih Alp, omogoči delovnim ljudem in občanom ter drugim obiskovalcem uživanje naravnih in kulturnih vrednot ter rekreacije v naravi v tem prostoru in dopolni dosedanje varovanje, se s tem zakonom določi osrednji del Julijskih Alp za naravni park pod imenom Triglavski narodni park."

TNP ima v Sloveniji in tudi v tujini zaradi svojega imena, zgodovine, simbolnega in tradicionalnega pomena več kot le naravovarstveno vlogo. Narodni parki so namenjeni tudi vzgoji in izobraževanju, raziskovanju ter obiskovanju. TNP ima, podobno kot drugi narodni parki, posebno nosilno vlogo pri promociji in uresničevanju naravovarstva.

Narodni park natančneje določa tudi nov Zakon o ohranjanju narave (Ur. list RS, 56/99). V 69. členu tega zakona je narodni park opredeljen kot veliko območje s številnimi naravnimi vrednotami ter z veliko biotsko raznovrstnostjo. V pretežnem delu narodnega parka je prisotna prvobitna narava z ohranjenimi ekosistemi in naravnimi procesi, v manjšem delu narodnega parka so lahko tudi območja večjega človekovega vpliva, ki pa je z naravo skladno povezan.

Zakon o TNP ureja varovanje znotraj narodnega parka v dveh stopnjah. V TNP imamo osrednje in robno območje. V osrednjem območju prevladujejo naravovarstveni interesi, vse dejavnosti so podrejene varstvu naravnega okolja, zato je uzakonjeno strogo varstvo in več prepovedi. V robnem območju pa živijo in gospodarijo ljudje. Tu imata ob manj strogem varstvu narave in kulturne krajine svoje mesto sonaravni razvoj in sonaravno gospodarjenje. Varstveni ukrepi v robnem območju so prilagojeni prvinskemu gospodarjenju in razvoju domačinov, zato je omejitve manj.

3.1 Mednarodni standardi varstva narave in upravljanja v zavarovanih območjih

IUCN je svetovna zveza za ohranitev narave. Deluje v okviru Združenih narodov. Uvrščamo jo med vladno-nevladne organizacije na svetovni ravni, saj združuje države članice, vladne agencije in nevladne organizacije. Slovenija je članica IUCN od leta 1993, Uprava RS za varstvo narave pa je včlanjena kot vladna agencija (SKOBERNE 1997).

Novi Zakon o ohranjanju narave (Ur. list RS, 56/99) med drugim daje tudi pravno osnovo za upoštevanje meril in standardov mednarodnih organizacij, katerih članica je Republika Slovenija. Te standarde je na osnovi Zakona o ohranjanju narave potrebno upoštevati pri določanju vrste zavarovanih območij (53.

člen), zavarovana območja se ustanovljajo tudi za uresničevanje mednarodnih oblik varstva območij narave (67. člen), prav tako pa je v narodnih parkih potrebno izvesti conacijo v skladu in z upoštevanjem mednarodnih varstvenih standardov in kriterijev (69. člen). Tu mislimo predvsem na upravljavske kategorije IUCN. V TNP gre pretežno za II. in V. kategorijo IUCN. V II. kategoriji je varstvo narave še posebej poudarjeno, saj gre za območja, kjer je vsaka načrtna gospodarska raba izključena, možni so le ukrepi za vzdrževanje naravnega ravnotežja in posegi brez povečanj obstoječe infrastrukture (poti, počivališča, oprema za obiskovalce, planinske kočje). V V. kategoriji pa je podobno kot v robnem območju dopuščeno sonaravno gospodarjenje in razvoj domačega prebivalstva ob upoštevanju meril varstva narave in kulturne krajine.

4 ZAKLJUČEK

Ne glede na različne predstave in poglede na namen in vlogo zavarovanih območij oziroma narodnih parkov je osnovna vloga le-teh varovanje in ohranjanje narave. V evropskem alpskem prostoru se naravno okolje tesno prepleta s kulturno krajino. Človek je namreč v preteklosti sooblikoval to krajino in je del nje. Zato v Triglavskem narodnem parku posvečamo skrb in pozornost tudi varovanju kulturne krajine in kulturne dediščine. Kakovostnega in učinkovitega ohranjanja kulturne krajine pa ne more biti brez sodelovanja prebivalcev oziroma lastnikov, zato v robnem območju parka spodbujamo sonaravni razvoj ter prvinski, tradicionalni način rabe prostora. Ob osnovni naravovarstveni vlogi pa so parki povsod po svetu - to velja tudi za Triglavski narodni park - namenjeni tudi vzgoji in izobraževanju, raziskovanju ter obisku oziroma doživljanju narave.

Viri

- LUKAN KLAŽER, T./ŠOLAR, M., 1996. Varovanje in razvoj v Triglavskem narodnem parku: Harmonija ali alternativa? - Ljubljana, Geografski obzornik, št. 3/1996, s. 4-11.
- SKOBERNE, P., 1997. Pregled mednarodnih organizacij in predpisov s področja varstva narave. - Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, 108 s.
- Zakon o Triglavskem narodnem parku. - Ur. l. SRS, št. 17/1981.
- Zakon o ohranjanju narave. - Ur. l. RS, št. 56/1999.
- , 2000. Guidelines for Protected Area Management Categories (Interpretation and Application of the Protected Area Management Categories in Europe). Grafenau (Germany), IUCN / EUROPARC Federation, 46 p.